

בשלחן ערוך, ואם אתם מצריכים אותי לדון לפני בית דין של ישראל אין לי אלא לקבל את דבריכם. מכל מקום רוצה אני לדעת לפני איזה בית דין אם של שלשה רבנים או של שלשה הדיוטות. אמרו לו, דבר זה מסור בידכם, לאיזה בית דין שתרצו תלכו. אם לבית דין של תורה אם לבית דין של בוררים. אבל, אמר לו ר' שמואל לשמעון, אם אתם מבקשים עצה ממני, מייעץ אני לכם שכל אחד מכם יברור לו אחד והם יבררו להם שלישי, שנים מן הסוחרים והשלישי רב. ומאיזה טעם אני מייעץ לכם כך, סוחרים שיכולים אתם להיות בטוחים שירדו לעומק העניינים, ורב כדי שיכריע בין הבוררים.

יז

שלחו להם טובי עירו של ראובן וטובי עירו של שמעון לאלופים ורוזנים מנהיגי המדינה שראובן ושמעון מסכימים להביא את טענותיהם לפני בית דין של ישראל וכך וכך יעצנו להם. נתייעצו האלופים והרוזנים ביניהם ונתנו דעתם על שני סוחרים מופלגים שהיו מפורסמים בכל המדינה הן מחמת עשרם והן מחמת יושרם. וכן נתנו עיניהם ברב אחד שהיה גדול וחכם בתורה ששמו היה הולך בכל המדינה, ואף מארצות אחרות היו פונים אליו בשאלותיהם. הלכו האלופים והרוזנים אצל שני הסוחרים ואמרו להם, נתנה המדינה עיניה בכם לישב בדינם של ראובן ושמעון ואין לכם שום ברירה להשתמט מזה, אלא הואיל ועסקיכם מרובים ואין אתם פנויים בכל עת ובכל שעה, לכן באנו לקבוע עמכם זמן. בדקו בפנקסיהם ושאלו את משרתיהם וקבעו את הזמן. ומפני כבודו של הרב שמינהו שלישי הסכימו לילך למקומו של הרב. באו אצל הרב והיו תמיהים, רב ששמעו הולך בכל המדינה ואף בשאר כמה ארצות נודע שמו דר בדירה רעועה בתוך כלים שבורים ולבוש מלבוש ישן שאינו לפי כבודו, חשב כל אחד בלבו, לא הביאנו המקום כאן אלא כדי לגלגל לאותו עני שחר פסיקה ויקל מעליו את עניו. נתן להם הרב שלום והושיבם לפניו ושאל אותם לשמם ולעסקיהם. ספרו לו שנבחרו מטעם אלופי המדינה ומטעם ראובן ושמעון לברר דינם של בעלי הדינים והם מבקשים ממנו להיות דיין שלישי. השיב להם הרב, אני איני מוכן לכך. למה? אמר להם, למה לכם לשאול למה אני אומר לכם בפשיטות אני איני מוכן לישב עמכם בדין. אמרו לו, כלום יש בלבו עלינו כלום. אמר להם חס ושלום, לואי וירבו כמותכם בישראל. אמרו לו, כלום קרוב הוא רבינו לאחד מעמנו או לאחד מבעלי הדינים?

אמר להם, לא קרוב אני יותר משאר כל ישראל, אלא שאיני יכול לישב עמכם בדין - למה? כבר אמרתי לכם, ולמה לכם לשאול למה. אמרו לו, אף על פי כן מבקשים אנו לידע מאיזה טעם. אמר להם, אם אתם עומדים על זה אומר לכם, יודע אני שסוחרים מופלגים אתם ועסקים הרבה יש לכם בכל המדינה, ואתם בקיאים בטיב משא ומתן של מסחר ומפורסמים אתם שאנשים ישרים אתם ובעלי שכל. ועוד מעלה אחת יש בכם שמיוחסים גדולים אתם, אלא מה לגבי לימוד התורה?

נענה אחד ואמר, טרוד במסחר אני ואיני פנוי לקבוע עתים לתורה, אבל מחזיק אני בביתי בן תורה ומאכילו על שולחני ונותן לו כל צרכיו ופעמים כשאני פנוי קצת מעסקי אנו לומדים דף גמרא ופעמים אף עם תוספות. נענה חברו ואמר, אף אני איני יכול להשתבח בלמדנות, אף על פי שבבחרתי גחשבתי לעילוי, אלא מחמת עסקי הוצרכתי להניח את תלמודי. מכל מקום אם אני מוצא שעה פנויה מעיין אני בספר.

האיר להם הרב פנים ואמר, אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים. אלא אומר לכם, הרי אתם יודעים שארבעה חלקים לשולחן ערוך, וחלק אחד מהם נקרא חושן המשפט, וחלק חושן המשפט פותח בהלכות דיינים. ויש לו לשולחן ערוך כמה מפרשים, ואחד מהם הוא ספר מאירת עינים, שקוראים לו בקיצור סמ"ע. עכשיו אראה לכם גיה מובא שם בסמ"ע בענין שלנו.

עמד והוציא שולחן ערוך חושן המשפט ופתח לפניהם בסימן גימל מהלכות דיינים והראה להם את דברי הסמ"ע שמביא שם בשם תשובת מהרי"ו שכתב למהר"ש ז"ל, ואם תשמע לעצתי לא תשב אצל הקהל בשום דין, שידעת שפסקי בעלי בתים ופסקי הלומדים הם שני הפכים.

יש ברוך השם בפולין רבנים שבקיאים בעסקי העולם, בחרו לכם שני רבנים כל אחד רב לעצמו והם יעמידו להם שלישי ומהם משפטכם יצא לפי דיני התורה או לפי השכל האנושי ככל שאתם מבקשים. בחרו להם שני רבנים גדולים מגדולי הרבנים שבדור, שניהם חריפים ושנונים בקיאים בהוויות העולם ובדרכי המסחר ובסכסוכיהם של סוחרים מלבד גדולתם בתורה ובכל החכמות שמסתעפים מן התורה. והם בחרו להם רב זקן שהיה מפורסם בכל המדינה לגדול בתורה וירא שמים ואיש אמת ועשאוהו שלישי. ישבו שני הרבנים לפני הרב הזקן וכל אחד הביא לפניו טענותיו של זה שהוא עומד על צדו. הביא הטוען מצד ראובן שזימן אצלו שר העיר כך וכך קרובות של דגים ליום הקבוע ונתן לו ראובן לשר ערבון חפץ יקר מאוד שאם לא יבואו הדגים בעתם ובזמנם הערבון ישאר בידי השר.

כנגדו טען הרב הטוען מצד שמעון, שלא עשה השר סעודה ולא הוצרך לדגים, שיצאו אנשי הצבא שחנה בעיר קודם למועד הקבוע ומאחר שבטלה הסעודה לא הוצרך השר לדגים.

כנגדו טען הרב העומד מצד ראובן, אין אנו צריכים אם עשה השר סעודה אם לא עשה סעודה, אלא שהתחייב ראובן לשר לשגר לו כך וכך קרוניות דגים שעולים כך וכך אלפים אדומים ונתן לו ראובן ערבון שיגיעו הדגים בזמנם ואם לאו לא יחזיר לו את הערבון. מעתה שעיקל שמעון תחת ידו את הדגים הפסיד ראובן את הערבון שקנה בכך וכך אלפי דינרי זהב והפסיד את כל הממון שהיה מקבל מסחורתו.

כנגדו טען הרב העומד מצד שמעון, שאילו הגיעו הדגים אצל השר לא היה מקבלם, ואפילו לא יצאו אנשי הצבא מן המדינה והיה השר עושה להם סעודה, שכל הדגים נגרפים היו, שגרפום מימי הנהר לבריכות ומימי הבריכות לחוף ודרך מרוצתם נתקלו בסכרים ובשברי כלים ואבנים ונפצעו ולא היו ראויים לעלות על שולחן שרים, כל שכן בסעודה שנתכוון השר להראות את גדלו ואת תפארתו לפני שרי הצבא. ומלבד הטובה שעשה שמעון לראובן שעיקל את הדגים שלא היו ראויים לאכילה ולא הגיעו אצל השר עוד יש כאן מקום לעיון אם אין ראובן חייב לשלם לשמעון שכר ביעור שהוצרך שמעון לשכור אנשים לבער את הדגים שהתחילו מעפשים את האויר. ועוד טוען שמעון שאילו לא היה המשכון בידי השר היתה המלכות מוציאתו מידו של ראובן ולא עוד אלא היה נענש עליו עונש ממון ועונש גוף, לפי שהוא בא משלל המלחמה וחלק המלכות הוא. ועדיין יש מקום עיון אם היה ראובן יכול לטעון קנייתו מידי שר פלוני, שאם היה אומר כן היה השר מכחישו, והיה מסתכן בעצמו, שמעיד עדות שקר בשר גדול והיו חובשים אותו בבית האסורים. מלבד שהיו יורדים לנכסיו.

כנגדו טען הרב העומד מצד ראובן, נסלק דעתנו מן הערבון ונחזור לענין הדגים, שאילו קיבל השר את הדגים בעתם ובזמנם היה משלם שכרם ומחזיר לראובן את הערבון והיה ראובן מוכרו מחוץ למדינה ואין פוצה פה ומצפצף.

כנגדו טען הרב העומד מצד שמעון, אפילו היה השר מקבל את הדגים בעתם ובזמנם והיה משלם כל מחירם עדיין מוטל בספק אם היה הדבר כדאי לו לראובן, שבאותו הזמן הופחתה המטבע, מעתה שלא הוצרך השר לשלם ולא הוצרך ראובן לקבל מעותיו במטבע פחותה נמצא הפסדו יוצא בשכרו ולא עוד אלא שנעשה ראובן על ידי זה קרוב לשר שרואה עצמו השר כאילו הפסיד ראובן על ידו וכבר שומעים שמסר לו כמה עסקים שיש להשתכר בהם יותר ממה שהפסיד בדגים.

כנגדו טען הרב העומד מצד ראובן, שרגיל השר כל מה שהוא קונה וכל מה שהוא מוכר, שקונה ומוכר במטבעות זהב. מכאן שראובן לא היה מפסיד על ידי שהופחתה המטבע.

כנגדו הביא הרב העומד מצד שמעון כתי כתות עדים שלקחו מן השר יין שרוף שעשה שלש שנים ושילמו במעות המדינה.

כנגדו אמר הרב העומד מצד ראובן, שיש לחלק בין דברים שהם שלו ובין דברים שהוא מעין אפיטרופוס עליהם. אותו יין שרוף שמכר בא ממשרפות היי"ש של חמותו, שהוא ממונה על עסקיה וכמו שידוע אין שלום ביניהם, שהיא היתה סבורה שישא אותה והלך ונשא את בתה ואיימה עליו ועל בתה שעומדת להקדיש נכסיה לבית הכומריות.

כנגדו אמר הרב העומד מצד שמעון לעדים שהביא הרב שכנגדו, אם אמת הוא הדבר שקניתם יין שרוף מידי השר הדבר טעון בירור אם אין דינו כחמץ שעבר עליו הפסח, שידוע שחמותו של השר בעלת היי"ש הלכה ונישאה בינתיים לשר אחד שהוא מורע ישראל וכל השנים היה בית דין שבעיר שולח אצלו לפני פסח ומוכר להם את חמצו. ואפילו נאמר אין אישות לעכו"ם, עדיין יש לעיין אם לא הוצרכה כאן שאלת חכם אם רשאים היו לקנות יין שרוף של שלש שנים שלא נמכר בחמץ. וממילא יש לעיין אם בני אדם שכאלה שעושים סחורה בחמץ שעבר עליו הפסח ומכשילים כמה מישראל אם בני אדם שכאלו כשרים לעדות.

ישבו הרבנים כאחד יום ושני ימים ושלושה ימים עד חמשה ימים. זה טען מצד ראובן שבחר בו זה טען מצד שכנגדו וישב הרב הזקן בראש השולחן ולא אמר כלום אלא פעמים כתב על פיסת נייר מה שכתב ופעמים עצם את עיניו ודומה היה שהוא מנמנם. התחילו הסותרים מתחרטים על שמסרו דינם בידי זקן שכזה, ששתיקתו מעידה עליו שאינו שומע מה הרבנים מדברים. וכבר התחילו קובלים על הרבנים שמינו זקן שכזה לשליש. ואף הרבנים בינם לבין עצמם תמיהים היו על הזקן שיושב ושותק ואם באו אצלו לאכסניא שלו לדבר עמו לא נענה להם אפילו בחצי דיבור. מאחר שקיבלו עליהם הסותרים לקבל עליהם את הדין שיוציאו בית דין זה לא היה להם אלא להמתין לפסק הדין.

לסוף כמה ימים שאל הרב הזקן מאת שני הרבנים, יש לכם להוסיף על דבריכם או אם יש להם לבעלי הדין להוסיף על טענותיהם. חזרו הסותרים על טענותיהם וחזרו הרבנים להציע את דבריהם לפני הרב הזקן אבל אלו ואלו יודעים היו שאין שום חידוש בדברים. מאחר שכן הציעו לפני השליש שיאמר הוא להיכן הדין נוטה.

ישב הרב הזקן וחזר על כל הטענות שטענו שני הרבנים כל אחד בשם בוחרו

4

עד שנבהלו הרבנים מכחו של הוקן שלא שכח דבר מכל מה שאמרו ואף הסוחרים היו תמיהים, שיש בכחו של אדם לזכור כל פרט ופרט. לאחר שפרט כל הפרטים עמד וכללם כאחד וחזר ופרטם לשני עניינים, ענין אחד טענותיו של זה שקראו ראובן וענין אחד של זה שקראו שמעון. תמהו הסוחרים על חכמתו של הרב ואמרו רבי כל אשר תאמר נעשה ונשמע. הסיע הרב עיניו מהם ולא הביט עליהם, כאילו לא להם נוגע הדין, לסוף הוציא את משפטו וזיכה את הזכאי וחייב את החייב.

יצאו שני הסוחרים, זה שזכה בדין היה שמח זה שנתחייב בדין היה עצב, לסוף נתפתה ליצרו לומר שעיוות עליו הרב את הדין. למה? אם אין אנו יודעים למה יצרו הרע ודאי ידע למה.

הגביר מקורב היה לגדולי פולין חכה מתוך כך לעצור על ידיהם כמה גזירות קשות. היה משתומם על הדבר שכל זכויותיו לא עמדו לו בדינו. מרוב הרהורי דברים עגמה נפשו עליו מיום ליום יותר ויותר.

לא היו ימים מרובים עד שנודמן לביתו של הדוכס שבעירו של הרב הוקן. שהיה אותו הגביר עושה עסקים גדולים עם שרי פולין וביותר עם אותו הדוכס שאל הדוכס את הגביר, אותו סכסוך שהיה לך עם שותפך באותה מכרה של מלח מה פסק בו הרב שבעירי? אמר הגביר, מאחר שאתה שואל מוכרחני להשיב לך את האמת. עיוות עלי הרב את הדין, איני יודע מה ראה להטות את הדין לחובתי, אבל לשער ניתן שטעמים שונים גרמו לזה. ומיד התחיל הגביר אומר לפני הדוכס טעם אחד ושני טעמים שידע בעצמו שטעמים של שטות הם, אבל מרוב הצער אמרם בקול שכזה עד שנכנסו ללבו של הדוכס שמע הדוכס ושיגר אחר הרב. שמע הרב וברח. הגיע לשדה יער ומצאו אביו של רבי מרדכי והביאו לביתו.

היה הרב דר בכפר בבית שפתח לפניו אביו של רבי מרדכי והיה אוכל ושותה ממה שאביו ואמו של רבי מרדכי נתנו לו ולא היה חסר עמהם חוץ מספרים. היה יושב עם תלמידו ולומד עמו וחזרו מתורה שבכתב לתורה שבעל פה ומתורה שבעל פה לתורה שבכתב, כמו שסיפרנו בפרוטרוט ואין לנו להוסיף כחוט השער, שהכל מתואר על תיאורו. אבל לשם ביאור העניינים יש להוסיף משום שלא היה לפני רבי מרדכי אלא תורה ופירוש רש"י ותרגומים ומסכת אחת למד אותם בעל פה, מלבד הכללים שמסר לו רבו ומלבד הדינים שלימדו. אשרי מי שיודע את כל התורה כולה בעל פה ואם עוד נוסף עליה פירושה ותרגומיה ואם עוד נוסף עליהם מסכת, על אחת כמה וכמה טובתו כפולה ומכופלת. ואם אתה תמיה היאך הספיק בזמן מועט ללמוד תורה הרבה אל תתמה, שכל שאינו מפנה לבו לבטלה מספיקין בידו הרבה ברם צריכני לומר שאפשר שלא דקדקתי בזמנים, ואני מערבב את המאוחר ואת

1

מצינו

1